

İnsan nedir? Nefis ve nefis-i emmareyi birbirinden ayıran fark nedir? İrade nefis-i emmare üzerinde etkisiz kalabilir mi?

İnsan kâinatın küçültülmüş bir numunesi ve modelidir.

"... mahiyet-i insaniye, şu kâinatın bir misal-i musağğarı olduğundan, adeta âlemde ne varsa insanda nümunesi vardır."(1)

Kâinat küçülse insan, insan büyütülse kâinat olur. Kâinatta azametli ve büyük yazılmış tevhit hakikatleri, insanın mahiyetinde küçük ve okunaklı bir şekilde yazılmıştır. Bu hususta kâinat ile insan müsavidir, fark sadece kemiyettedir, yani boyut ve hacimdedir.

İnsanı kâinat kadar geniş yapan şey ise insanın fitratına konulan istidat ve duygulardır. İnsanda her alem ile irtibat kuracak cihaz ve duygular vardır. İnsanın her bir cihazı ve duygusu bir aleme açılan bir penceredir. İnsan bu duygu penceresi ile o alemi seyreder ve o alemle iletişim kurar.

Mesela; göz bir penceredir, görüntüler âlemine açılır; kulak bir penceredir sesler âlemini işitir; dokunma duygusu bir penceredir, cismani âlemlere açılır; hayal kuvveti bir penceredir misal âlemi ile irtibat kurar; ruh bir menfezdür ruhlar âlemine açılır; kalp bir penceredir aşk ve muhabbet dünyasının kapısıdır; akıl bir penceredir hikmetli mevcudat âleminin mütefekkir bir mütalaacısıdır. Daha buna benzer binlerce his ve duygular insanın geniş mahiyetinde mevcuttur ve her birisi bir alem ile merbuttur.

İnsanın mahiyetinin genişliğinin ikinci önemli sebebi istidat ve kabiliyet noktasında nihayetsiz donanıma sahip olmasıdır. İnsanın bir çok duygu ve kuvvelerine sınır konulmadığı için, insanda terakki ve tedenni nihayetsiz oluyor. İnsan Allah ile muhatap olup onun huzuruna çıkacak kadar inbisat da eder. Aynı insan, hayvandan yüz derece aşağı adi bir mahluk da olabilir.

İnsan ayrıca mahlukat içinde Allah'ın bütün isim ve sıfatlarını tartıp ölçecek geniş mahiyete sahip tek mahluktur. İnsan sahip olmuş olduğu his ve cihazlar sayesinde Allah'ın bütün isimlerini tartıp ölçebilir. Mesela, midenin açlık hissi ile Rezzak ismini, tat alma duygusu ile Allah'ın Kerem ve Muhsin ismini, cüzi iradesi ile Allah'ın külli irade sıfatını, cüzi ilmi ile Allah'ın sonsuz ilim sıfatını bilebilir ve ölçebilir.

Ruh, akıl, kalp, irade, nefis, vicdan, zahiri ve batini hisler vs. hepsi insan mahiyetinin birer cüzleri ve önemli unsurlarıdır. İnsanı cami ve mükemmel kılan da bu sahip olmuş olduğu duygu ve cihazlardır.

Nefis, insan mahiyetinde maddi , cismani ve hayvani yönü temsil eden ve nurani ve latif duyguların terakki ve tekemmülünde rakip olan bir cihazdır. İnsanın nebati ve hayvani bütün istek ve arzularını cem eden bir terimdir diyebiliriz nefse. Kesif ve cismani olduğu için Allah'ın isim ve sıfatlarının tamamının anlaşılmasında önemli bir miyardır. İnsan bu kesif nefsi ıslah ve terbiye ile nurani ve latif bir surete çevrilebilir. İşte nefsin mertebeleri bu ıslah ve terbiye sürecinin aşamalarından ibarettir. Şehvet ve öfke nefis kapsamında en önemli iki hissiyattır.

Allah nefis ve şeytan gibi şeyleri insanın terakki ve tekemmülü için insana musallat etmiştir. Bu yüzden imtihan dünyasında ölene kadar nefis ve şeytan insan mahiyetinde vazifesini yapacaktır. İnsanın vazifesi de bu düşmanlarla mücadele edip Allah yolunda terakki etmektir.

Nüfus-u seb'a, nefis terbiyesindeki yedi kademe, yedi safha demektir. Bir öğrenci on beş yıllık tahsil hayatının sonunda belli bir alanda uzman olarak üniversiteyi bitirir. Bir ustanın yanında işe başlayan bir çırak yıllar sonra o alanda usta olur. İşte bütün bunlarda bir seyrü sülûk olduğu gibi, nefis için de bir seyrü sülûk lazımdır.

Ham petrol başlangıçta siyahtır ve pis kokuludur. Fakat arıtma neticesinde bu ham petrolden yüzlerce faydalı şey üretilir. Benzin bunlardan sadece bir tanesidir. Onun gibi, nefis işin başlangıcında o ham hali ile -tabir yerinde ise- pistir. Fakat belli bir seyrü sülûk sonucu arınmış bir hale gelir, kötü özelliklerinden birer birer kurtulur.

Tasavvuf kitaplarında nefsin yedi mertebesinden söz edilir:

1. Nefs-i emmare
2. Nefs-i levvame
3. Nefs-i mülhime
4. Nefs-i mutmainne
5. Nefs-i râdiyye
6. Nefs-i mardıyye
7. Nefs-i kâmile

Nefs-i emmare, nefsin terbiyeden geçmemiş ham halidir. Böyle bir nefis şiddetle ve ısrarla kötülüğü emreder, günahlara dalmak ister. Ulvi şeylerden gafil, süfli şeylere ise müştak olur. Yusuf suresi 53. ayeti, nefsin bu yönünü nazara vermektedir.

İrade, nefsi kontrol edip dizginlemek için vardır. Bu yüzden ondan atıl kalması düşünülemez. Yani irade bazen onu zapt edemese de bütünü ile işlevsiz ve atıl da kalmaz.

(1) bk. [Sözler, Yirmi İkinci Söz.](#)